Turbucz Dávid

AZ „ORSZÁGÉPÍTŐ" KORMÁNYZÓ KÉPÉNEK MEGJELENÉSE AZ 1920-AS ÉVEK MÁSODIK FELÉBEN

A Horthy-kultusz történetének első szakaszát (1919–1925) a radikális jobboldal dominálta. A kultuszépítésben játszott szerepe ugyan nem volt kizárólagos, de az, hogy az I. világháborút követően, számos európai államhoz hasonlóan Magyarországon is megjelent a vezérkultusz, alapvetően neki köszönhető. A magyar jobboldali radikalizmus a fajvédelem programjában látta az aktuális válságjelenségek leküzdésének, az összeomlás következményei kezelésének egyetlen módját.[1] E jövőkép központi eleme volt a vezér szükségessége. A Horthyról konstruált és a különféle kultuszépítési eszközökön keresztül közvetített, több szempontból is irracionális vezérkép ezt az alapvető üzenetet volt hivatott alátámasztani.[2]

Az 1920-as évek közepén azonban több tényező miatt átalakult a kormányzó kultusza. E tényezők között említhetők IV. Károly sikertelen visszatérési kísérletei, a trónfosztás, a nemzeti királyság megteremtésének a húszas évek közepén sem létező nemzetközi támogatottsága, a bethleni konszolidáció és ennek részeként a radikális jobboldal elszigetelése, illetőleg Horthy Miklós szerepfelfogásának megváltozása. A radikális jobboldal korábbi jelképe ugyanis a bethleni konzervatív politika támogatójává vált, ráadásul egyre kevésbé vett részt a napi politika alakításában.[3] Mindez a kultusz alakulása szempontjából azért volt lényeges, mert így a kormányzót egy pártok felett álló, mérsékelt, hibákat el nem követő vezérként mutathatta be a propaganda.[4] E kép felerősödéséhez a Beniczky-ügy is hozzájárult. (Az Újság című lapban Beniczky Ödön a Somogyi–Bacsó-gyilkossággal kapcsolatos, Horthy Miklós felelősségét felvető dokumentumot jelentetett meg, ezért kormányzósértésért elítélték.) A történtek ugyanis világosan jelezték, hogy a kor korlátozott nyilvánosságának mi volt a határa, azaz a kormányzói tekintély védelmére hivatkozó kormányzat már mit nem volt hajlandó tolerálni.[5] A Horthy-kultusz e folyamat eredményeként jellegében és tartalmában is átalakult. Elveszítette autokrata-militáns vonásait, és a konzervatív ízlésnek megfelelően felerő-

[1] Lásd GYURGYÁK János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története,* Osiris, Budapest, 2007, 217–218, 223–229.

[2] Erről bővebben TURBUCZ Dávid: *A Horthy-kultusz és a radikális jobboldal (1919–1924) = Visszatekintés a 19–20. századra,* főszerk. Erdődy Gábor, szerk. Diera Bernadett – Cúthné Gyóni Eszter, ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola, Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program, Budapest, 2011, megjelenés alatt.

[3] ROMSICS Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz,* Osiris, Budapest, 2005, 198–199, 230–231, 329–330.

[4] BARTA Róbert: *Egy memoár margójára. Horthy Miklós: Emlékirataim,* Rubicon 2001/1., 72.

[5] SIPOS Balázs: *Hatalom és nyilvánosság: a budapesti liberális sajtó az 1920-as években,* Múltunk 2008/3–4., 154–155; *Nemzetgyűlési Napló, 1922–1927,* XXXII. (1925. június 3.), 346–352 és XXXIII. (1925. június 16.), 286–288.

ködött a hagyományos uralkodói külsőségek szerepe. A vezérképből kiestek a jobboldali radikalizmusra jellemző vonások, de e kép főbb, azaz a pártpolitikától mentes szimbólumai, metaforái és üzenetei változatlanok maradtak; igaz, már a konzervatív rendszer keretei között voltak értelmezendőek. Az alapvető üzenet azonban nem változott meg: egyedül a vezér vezetésével teremthető meg egy szebb és boldogabb világ, állítható helyre az elveszített nemzeti nagyság, azaz kerülhet sor Trianon revíziójára. Horthy Miklós a konszolidált magyar állam jelképévé, az alkotmányosság és a politikai stabilitás legfőbb őrévé vált.[6] A Horthy-kultusz állami szintre emelkedett, a vezérképet az állami apparátus egyre szélesebb körben terjesztette.[7]

A Horthy-évfordulók

A vezér személyéhez kötődő évfordulókon visszatérő keretek között volt lehetősége a kultuszépítőknek a vezérkép ápolására és erősítésére. A Horthy-kultusz főbb ünnepei közé a kormányzóválasztás napja (március 1.), Horthy Miklós születés- (június 18.) és névnapja (december 6.), valamint budapesti bevonulásának évfordulója (november 16.) tartozott.[8] Mindegyiknek sajátos rendje, rítusa alakult ki.

A politikai rítusok az adott közösség egységét erősítik. Az ismétlődő tevékenységeiken keresztül mérséklik a kritikai gondolkodásmódot, végeredményben a fennálló hatalmat segítik a tekintély felépítésében és fenntartásában. A vezérkultuszok rítusai értelemszerűen azt a tudatot erősítik, hogy nélkülözhetetlen szükség van a vezér iránymutatására és követésére, ugyanis nélküle követői sokkal nehezebben vagy esetleg egyáltalán nem boldogulnának.[9] A vezérbe vetett hit erősítése, képességeinek és tetteinek igazolása azonban csak akkor lehet hatékony, ha az adott rítus már megszilárdult.[10] A ritualizált évfordulók a csoporthatárokat is kijelölik: a rítusokkal, azaz a közös szimbólumokkal, értékekkel, összegezve: a vezérbe vetett hittel való azonosulás jelenti az adott közösséghez tartozás alapvető kritériumát.[11] A rítusokban való részvétel egyaránt lehet közvetlen és közvetett. A társadalom minden egyes tagja ugyanis nem lehet jelen egy ünnepi rendezvényen, de a sajtón keresztül mindenkinek lehetősége van az egyéne-

[6] Thomas SAKMYSTER: *Admirális fehér lovon. Horthy Miklós, 1918–1944,* Helikon, Budapest, 2001, 136.

[7] *Uo.,* 137; ROMSICS Ignác: *Horthy-képeink* = UŐ.: *Történelem, történetírás, hagyomány. Tanulmányok és cikkek, 2002–2008,* Osiris, Budapest, 2008, 225.

[8] DÖMÖTÖRFI Tibor: *A Horthy-kultusz elemei,* História 1990/5–6., 24–25. Az otrantói ütközet napja (május 15.) és a Nemzeti Hadsereg szegedi születésének évfordulói (az utóbbit nem kötötték egy konkrét naphoz) periférikus szerepet játszottak a kormányzó-kultusz 1920-as évekbeli történetében, így e tanulmányban nem kerül sor a vizsgálatukra.

[9] ZENTAI Violetta: *Politikai antropológia: a politika antropológiája = Politikai antropológia,* szerk. Zentai Violetta, Osiris – Láthatatlan Kollégium, Budapest, 1997, 21; Murray EDELMAN: *A politika szimbolikus valósága,* L'Harmattan, Budapest, 2004, 18–19.

[10] Lásd ROMSICS Gergely: *A jelentés zsarnoksága,* Pro Minoritate 2004. tavasz, 9.

[11] Roger SILVERSTONE: *Miért van szükség a média tanulmányozására?,* Akadémiai, Budapest, 2008, 117–118; SZABÓ Márton: *Politikai idegen. A politika diszkurzív szereplőinek elméleti értelmezése,* L'Harmattan, Budapest, 2006, 15, 18–21.

ket közösséggé egyesíteni szándékozó ceremoniális tevékenységben való részvételre. Igaz, ez az élmény közvetített és utólagos, de mégis megkerülhetetlen és hatékony eszköze (lehet) a vezér iránti kultikus tisztelet erősítésének.[12] Az alapvető kérdés tehát egyrészt az: mikortól beszélhetünk ismétlődő rítusokról; másfelől: a médián keresztül a politikai hatalom a társadalom mekkora csoportját képes elérni?

A kormányzó iránti tisztelet kifejezésének legmagasabb szintjét a képviselőház és a felsőház ünnepi megemlékezései és ülései jelentették. Fontos megjegyezni, hogy a törvényhozás 1928 előtt nem fektetett hangsúlyt az ún. Horthy-évfordulók megünneplésére, s a húszas évek végén is kizárólag a kormányzóválasztás napjára emlékezett ily módon a kétkamarás országgyűlés. Nagyobb évfordulókon, például a kormányzóválasztás tizedik jubileumán a két ház ünnepi ülést tartott egyetlen napirendi ponttal. A Bethlen István miniszterelnök által február 12-én beterjesztett jubileumi törvényjavaslat, az ún. „hála törvénye" elfogadása, azaz az „országépítő" kormányzó ünneplése volt napirenden.[13] A javaslat elfogadásának módjáról pártközi értekezletet tartottak, ahol döntés született arról, hogy az ülésen kizárólag a törvényjavaslat előadója, az agrárpárti Gaál Gaszton fog felszólalni.[14] Ez nem jelentett mást, mint hogy a vitát mellőzve, a nemzet egységét kifejezve fogadhatta el február 20–21-én a két ház a törvényjavaslatot.[15] E jelképes cselekedet megvalósítása azonban nem ment minden fennakadás nélkül. A szociáldemokrata képviselők ugyanis úgy döntöttek, hogy nem vesznek részt a képviselőház ünnepi ülésén.[16] A propaganda beállítása és a csoportképzés logikája szerint minden magyar embernek kivétel nélkül fel kellett sorakoznia a kormányzó mögött, a vezér ünneplésében mindenkinek részt kellett vennie. Így mindazok, akik nem ennek megfelelően viselkedtek, szimbolikus értelemben kiszorultak a magyar nemzet közösségéből, azaz a hazafiatlanság vádjával illeték őket a közvélemény alakítói.[17] A március 1-jén életbe lépő 1930. évi XI. tc. a nemzet „háláját" kifejezve törvényi szintre emelte Horthy Miklós „országépítő" érdemeit.[18] Az országgyűlés ünnepi megemlékezéseire a kevésbé kiemelkedő évfordulókon mindig az ülés kezdetén került sor: így volt ez 1928 márciusában is.[19] A kormányzót, a vezérkép megszokott elemeit alkalmazva, a házelnökök méltatták.[20]

[12] Császi Lajos: *A média rítusai. A kommunikáció neodurkheimi elmélete,* Osiris – MTA–ELTE Kommunikáció-elméleti Kutatócsoport, Budapest, 2002, 14–15, 17, 69–70.
[13] *Képviselőházi Napló, 1927–1931* [a továbbiakban: *KN 1927–1931*], XXV. (1930. február 12.), 49–50 és (1930. február 20.), 221–222; *Képviselőházi Irományok, 1927– 1931,* XX., 114; *Felsőházi Napló, 1927–1931* [a továbbiakban: *FN 1927–1931*], V. (1930. február 21.), 95–97.
[14] Lásd Budapesti Hírlap 1930. február 16., 10.
[15] A „hála törvényé"-ről bővebben Turbucz Dávid: *Horthy Miklós „országlásának" tizedik évfordulója,* Első Század. Tudományos folyóirat, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Hallgatói Önkormányzatának kiadványa, OTDK-különszám, 2009, 194–199.
[16] Lásd Az Est 1930. február 20., 1–2 és február 21., 4.
[17] Például Nemzeti Újság 1930. február 21., 3.
[18] *Magyar Törvénytár. Az 1930. évi törvénycikkek,* jegyz. Degré Miklós – Várady-Brenner Alajos, Franklin Társulat, Budapest, 1931, 186–187.
[19] *KN 1927–1931,* IX. (1928. március 1.), 277.
[20] Lásd például Budapesti Hírlap 1928. március 2., 1–2.

A törvényhozás kultuszépítő tevékenységéhez tartozott még az is, hogy Zsitvay Tibor, a képviselőház és Wlassics Gyula, a felsőház elnöke 1927 után rendszeresen beszámolt a képviselőknek és a felsőházi tagoknak arról, ha névnapja alkalmából a kormányzót személyesen köszöntötték.[21] Az államfő személyes felkeresése a kormányzóválasztás évfordulóján, Horthy születés- és névnapjain az évtized második felében egyre rendszeresebbé, az ünnepi rítus részévé vált. A házelnökökön kívül a kormány nevében a miniszterelnök vagy a miniszterelnök-helyettes, a főváros nevében Ripka Ferenc főpolgármester és Sipőcz Jenő polgármester, továbbá a honvédség, a diplomáciai testületek és az egyházak képviselői is személyesen tisztelegtek a kormányzó előtt.[22] Értelemszerűen a kiemelkedő évfordulókon, például Horthy hatvanadik születésnapján és a kormányzóválasztás tizedik jubileumán nagyobb hangsúlyt kapott a köszöntésnek e formája. A vezér iránti hódolat és ragaszkodás kifejezésére az állami intézmények, a vármegyék és a helyi önkormányzatok, az egyházak, színházak, különféle társadalmi egyesületek által rendezett ünnepségek is alkalmat adtak. De egyre gyakoribbak voltak a kormányzói kabinetirodának küldött feliratok és táviratok, a tisztelgő küldöttségek is.

A Horthy-kultusz ápolásában a történelmi egyházak is részt vettek. Istentiszteletet és misét a kormányzó születésnapján már 1923-ban tartottak vidéken, a fővárosban először 1924-ben: a Kapisztrán Szent Jánosról elnevezett helyőrségi templomban, a Deák téri evangélikus és a Kálvin téri református templomokban. Mindenesetre nem tekinthetők a június 18-i rendezvények állandó elemének, mert ha lehetőség volt rá – s ezt kizárólag az időjárás befolyásolhatta –, akkor a Vérmezőn katonai tiszteletadás és tábori mise helyettesítette ezeket az alkalmakat.[23] 1925 után (az 1928-as és az 1929-es évet leszámítva) így volt ez minden évben.[24] 1928-ban, a kormányzó hatvanadik születésnapján – mint kiemelt évfordulón – a díszszemlét és az istentiszteleteket is megtartották.[25] A következő évben az elmaradt díszszemlét a felekezetek templomaiban megtartott istentiszteletek és misék pótolták.[26] A különböző felekezetek templomai 1926-tól kezdődően biztosítottak helyszínt a kormányzó névnapjának ünneplésére.[27] A kormányzóválasztás napján először 1930-ban tartottak – mint kiemelt jubileumon – országszerte ünnepi, hálaadó miséket és istentiszteleteket. A római katolikus központi hálaadó szentmisét Serédi Jusztinián esztergomi érsek a Mátyás-templomban, a magyar közélet vezető személyiségei jelenlétében pontifikálta. A helyőrségi templomban Hász

[21] *FN 1927–1931,* II. (1927. dec. 9.), 51; III. (1928. dec. 18.), 127; V. (1929. dec. 10.), 1; *KN 1927–1931,* XVI. (1928. dec. 6.), 371.

[22] Lásd például Magyar Országos Levéltár [a továbbiakban: MOL] K. 428. MTI „kőnyomatos" Hírek, a) sorozat, Napi tudósítások [a továbbiakban: K 428. Napi tudósítások], 1925. december 6., 1; Nemzeti Újság 1928. december 7., 5 és 1930. március 2., 2. (Az MTI digitalizált híranyaga elérhető az interneten: http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a090829.htm?v=pdf&a=start.)

[23] Szózat 1924. június 19., 9.

[24] Szózat 1925. június 19., 3; Budapesti Hírlap 1926. június 19., 3–4 és 1927. június 19., 6.

[25] Újság 1928. június 16., 8.

[26] Budapesti Hírlap 1929. június 19., 8.

[27] Lásd például Budapesti Hírlap 1927. december 7., 5 és 1929. december 7., 2.

István tábori püspök celebrált misét a tisztikar számára.[28] A Kálvin téri református templomban Ravasz László dunamelléki püspök, a Deák téri evangélikus templomban Geduly Henrik tiszakerületi püspök prédikált.[29] A rádió által közvetített ünnepi istentiszteleteket és miséket, a római katolikus érsekek és püspökök pásztorlevelei, illetve a protestáns püspökök főpásztori levelei értelmében meghatározott idejű harangozással kellett egybekötni. Az egyházi rendelkezések kivétel nélkül hangsúlyt fektettek a kormányzó méltatására is. Érvelésüket, a templomaikban elhangzottakhoz hasonlóan, a „gondviselésre", a kiemelt bibliai helyekre történő hivatkozásokkal igyekeztek alátámasztani, ezzel is erősítve a vezérkép vallásos jellegét, a kormányzó kiválasztottságának kultikus üzenetét.[30] A kisebb protestáns gyülekezetekben másodikán, vasárnap is sor kerülhetett az istentiszteletekre, de a harangokat szombaton mindenhol meg kellett szólaltatni. Az egyházi fenntartású iskolákban az évforduló megünneplése sem maradhatott el.[31]

A kormányzó születés- és névnapjának ünnepi rendezvényein a tisztviselőknek részt kellett venniük[32] (a belügyminiszter 1925. szeptember 20-i körrendelete értelmében mentesíteni kellett őket a szolgálataik alól[33]). A rendelkezés végrehajtása azonban nem ment teljesen gördülékenyen. A honvédelmi miniszterhez beérkezett jelentések[34] ugyanis arról árulkodtak, hogy „több helyőrségben az ünnepélyes istentisztelet az egyházi hatóságok elutasító magatartása miatt nem volt megtartható, más esetben a polgári hatóságok nem vettek részt az ünnepségeken".[35] A sajtó híradásai, miszerint országszerte ünnepségeket rendeztek, emiatt joggal tekinthetők túlzónak, legalábbis a '20-as évek közepén, amikor az ünnepi rítus még a kialakulás fázisában volt. A felmerült problémák ellenére a nagyobb vidéki városokban, településeken 1925 után rendszeresen sor került Horthy Miklós születés- és névnapján különböző ünnepi rendezvényekre istentiszteletek, (tábori) misék, díszközgyűlések, (fáklyás) felvonulások, szerenádok, leven-

[28] Budapesti Hírlap 1930. március 2., 1–2.
[29] Pesti Hírlap 1930. március 2., 2–3.
[30] Vö. Hans Maier: *Political Religion: a Concept and its Limitations,* Totalitarian Movements and Political Religions 2007/1., 6, 11.
[31] Budapesti Hírlap 1930. február 22., 6; Pesti Hírlap, 1930. február 23., 3 és február 25., 3; Nemzeti Újság február 23., 6. Vö. Gergely Jenő: *A püspöki kar tanácskozásai. A magyar katolikus püspökök konferenciáinak jegyzőkönyveiből, 1919–1944,* Gondolat, Budapest, 1984, 161.
[32] A levéltári iratok között csak a június 18-ra és a december 6-ra vonatkozó rendelkezések voltak fellelhetők, ilyen típusú rendeletet a kormányzóválasztás és Horthy budapesti bevonulása jubileumának megünneplése vonatkozásában nem találtam. November 16-a ráadásul nem játszott központi szerepet a Bethlen-kormányzat szimbolikus politikájában. Bethlen István miniszterelnöksége alatt egyedül 1929-ben ünnepelték meg az évfordulót, s akkor sem voltak központi, állami rendezvények. Ez a miniszterelnök Horthy fővezéri tevékenységéhez való kritikus viszonyulásával magyarázható. Istentiszteletek, misék, koszorúzások, faültetések alkották az ünnepi programokat. A budapesti bevonulás évfordulója ekkoriban elsősorban még a „szegediek" ünnepének számított. Dömötörfi: *I. m.,* 25; Turbucz: *Horthy Miklós „országlásának" tizedik évfordulója,* 188.
[33] MOL K. 148. Belügyminisztériumi Levéltár, 831. csomó, 1931. 1. tétel, 2688. alapsz.
[34] Horthy születés- és névnapja katonai szünnap volt; lásd Rendeleti Közlöny 1923. december 1., 437.
[35] MOL K. 148. Belügyminisztériumi Levéltár, 2722/926. 11.

teünnepélyek keretei között.[36] A fáklyás felvonulások közül kiemelkedett az egyetemi és főiskolai hallgatók december 5-i fővárosi rendezvénye. 1921 után ugyanis minden évben felvonultak a várba, hogy kifejezzék az államfő iránt érzett hódolatukat és tiszteletüket.[37] A kormányzó névnapján 1925 után a Nemzeti Színház évről évre díszelőadást rendezett.[38] Az Operaházban 1927-től volt díszelőadás, amelyet 1929-ben a rádió már élőben is közvetített.[39] A Magyar Rádió 1928-ban egyéb módon is hozzájárult a kormányzó iránti tisztelet erősítéséhez: az érdeklődők Petri Pálnak, a vallás- és közoktatási minisztérium államtitkárának beszédét hallgathatták meg.[40]

A vármegyék és a törvényhatósági jogú városok törvényhatósági bizottságai, a rendezett tanácsú városok és a községek képviselő-testületei ünnepi díszközgyűléseiken, képviselő-testületi üléseiken ünnepeltek. A vármegyeházák és városházák épületét nemzeti színekkel díszítették fel. A különféle évfordulókon a törvényhatóságok díszközgyűlésein elmondott beszédek a nemzeti egységet szimbolizáló kormányzó érdemeit méltatták. A közgyűlések gyakran döntöttek arról, hogy közterületet vagy közintézményt neveznek el a kormányzóról, de arra is volt példa, hogy Horthy arcképének megfestetéséről határoztak. A korábban megrendelt festmények, szobrok és domborművek felavatását az állami intézmények – elsősorban ők voltak a megrendelők – az évfordulókra időzítették. Például a szolnoki vármegyeházában a kormányzó hatvanadik születésnapja alkalmából leplezték le Kukán Géza festőművész életnagyságú Horthy-festményét.[41] Az alkotásokat a vármegye, a városháza ülésztermében vagy egyéb reprezentatív helyiségében helyezték el, de megtalálhatóak voltak a polgármesteri hivatalokban, a társadalmi egyesületek és kamarák termeiben is.[42] A közgyűlések jegyzőkönyvben rögzítették, időnként hódoló feliratok formájában is kifejezték a kormányzó iránti ragaszkodásukat.[43]

[36] MOL K. 428., Napi tudósítások, 1926. június 17. 19, június 18., 13, 15, 17–18, december 4., 18, december 5., 2, december 6., 8, 14, december 7., 1, 12; 1927. június 18., 6, 8, 12, 18–19, június 20., 1, december 5., 25, 34, december 6., 9, 12–13, 25, 28–29, december 7., 2, 8, 1928. június 18., 7, 10, 15, 17, 26, 28, 32, június 19., 3, 5; 1929. június 18., 10, 13, 16, 22, 26, 29, december 6., 10, 20, 24–25, 29, december 5., 17, 29–30, december 6., 13, 16, 20, 27.

[37] Budapesti Hírlap 1926. december 7., 3, 1927. december 6., 2–3, 1928. december 6., 5, 1929. december 6., 1–2.

[38] Szózat 1925. december 8., 2–3; Budapesti Hírlap 1926. december 7., 3, 1927. december 7., 5; 1928. december 7., 7; 1929. december 7., 2.

[39] Új Nemzedék 1929. december 6., 7.

[40] Budapesti Hírlap 1928. december 5., 9; 8 Órai Újság 1928. december 6., 1.

[41] MOL K. 428., Napi tudósítások, 1928. jún. 18., 17.

[42] *Magyar művészet, 1919–1945,* I., szerk. Kontha Sándor, Akadémiai, Budapest, 1985, 207; DÖMÖTÖRFI: *I. m.,* 25.

[43] Budapesti Hírlap 1930. március 2., 4–5; Pesti Hírlap 1930. március 2., 8. A vidéki ünnepségekhez lásd például MOL K. 428., Napi tudósítások, 1930. február 12., 34, február 21., 36, február 22., 32, február 28., 37, március 1., 19–22, 24, 26, 29–32, 34, 36, 43–44, 48, 58, 60.

Az „országépítő" kormányzó képe

Az I. világháborút követő válságjelenségekre adott válaszként is értelmezhetők az egyes európai államokban megjelent vezérkultuszok. A racionalitás kudarcaként válságos időszakokban ugyanis könnyen megszűnik az ésszerű magyarázatok ereje.[44] Ha egy adott politikai közösség úgy érzi, hogy „hétköznapi eszközökkel" már nem lehetséges a válságos állapotok leküzdése, akkor megfogalmazza a vezér iránti igényét. A válság leküzdésének vágya – amit a szakirodalom „kollektív vágy"-ként említ – így az ő személyében ölt testet.[45] Őt tekintik az egyedül alkalmasnak arra, hogy az elszenvedett sérelmeket sikeresen orvosolja, ezáltal helyreállítson egy olyan, egyszer már létezett múltbéli állapotot, amely sokkal elfogadhatóbb a jelenlegi körülményeknél. Ez az úgynevezett „vágyott állapot".[46] Magyarországon ez Trianon revíziójának az igényét jelentette. Természetesen a vezér alkalmasságát igazolni kellett, meg kellett indokolni, hogy miért ő az egyedüli személy, aki képes lehet a közösség megfogalmazott vágyait megvalósítani. Ezt a célt töltötte be az imaginárius vezérkép.[47]

A Horthy Miklós személyéhez társított első epitheton ornans a „nemzetmentő" volt. Eszerint 1919-ben a „sír" és „végromlás" széléről mentette meg a magyar nemzetet. Megfékezte azt a folyamatot, amely elvezetett az összeomláshoz. Rendet teremtett az országban.[48] A „nemzetmentő" vezér képe a bethleni konszolidáció végrehajtását követően egészült ki. Az „országépítő" jelző először 1927. június 18-án, Horthy Miklós születésnapján jelent meg a sajtóban. A Bethlen miniszterelnök érdekköréhez tartozó 8 Órai Újság szerint az ország gazdasági, pénzügyi, bel- és külpolitikai konszolidálásának „főérdeme elvitathatatlanul Horthy Miklóst illeti" meg.[49] A konzervatív szellemiségű Budapesti Hírlap pedig leszögezte:

> Politikai és gazdasági konszolidáció, visszanyert tekintély és becsülés a külföld előtt, nekilendülő kulturális haladás, a keresztény erkölcsök és a hazafias érzés minden vonalon való érvényesülése, a nemzetbomlasztó irányzatok elhanyatlása jelzik az utat, melyet a parancsnoki hídról az egykori tengernagy jelzett a viharvert magyar gálya számára.[50]

Az Est vezércikke a következőkképpen fogalmazott:

[44] Edelman: *I. m.*, 28–30; Zentai: *I. m.*, 22–23.
[45] Ernst Cassirer: *A politikai mítoszok technikája = Politikai antropológia,* 38–40.
[46] Romsics: *A jelentés zsarnoksága,* 3–6, 8.; Uő.: *Mítosz, kultusz, társadalom,* Mozgó Világ 2004/7., 57–61.
[47] Vö. Cassirer: *I. m.*, 40.
[48] Turbucz Dávid: *A Horthy-kultusz kezdetei,* Múltunk 2009/4., 168; vö. Budapesti Hírlap 1928. március 1., 1 és december 6., 1; Nemzeti Újság 1929. december 6., 4.
[49] 8 Órai Újság 1927. június 18., 1.
[50] Budapesti Hírlap 1927. június 18., 1.

> A legélesebb kritikusnak is el kell ismernie, ha csak nem verte meg az Isten vakséggal, hogy ez a nyolc esztendő haladást, építést, megerősödést, egyszóval konszolidációt jelentett a nemzet életében. A magyar nemzet nem csalódott Horthy Miklósban.[51]

A 8 Órai Újság utalt az elveszített és mindenképpen helyreállítandó múltbéli állapotra. Az „isteni gondviselésre", az Isten akaratára – legitimációs okokból is (!) – történő hivatkozás szerint nem véletlenül lett Horthy Miklós a magyarság vezére. Az „erő(s)" és a „bölcs" szavak, jelzők a vezér alapvető, végeredményben elmaradhatatlan tulajdonságait jelölték.

> Az elmúlt nyolc esztendő megmutatta, hogy az isteni gondviselés olyan férfiút küldött az országnak legválságosabb óráiban, akiben nemcsak akarat és jószándék volt visszavezetni a nemzetet arra az útra, melyet történelmi múltja jelölt ki, hanem bátorság és kitartás, bölcsesség és erő is. Ez a kitartás, ez a bölcsesség, ez az erő teremtett rendet, békét, nyugalmat a gyűlölet és meghasonlás helyén, ez építette fel azt az új Magyarországot, mely csonka határai között is megbecsült tagjává lőn a nemzetek nagy családjának.[52]

A kormányzó méltatásaiból kiválasztott részletek világosan jelzik, hogy a Bethlen-kormányzat vitathatatlan konszolidációs eredményeit a kormányzó sikereiként állították be, miközben Horthy, bár semmiféle politikai döntés nem születhetett a támogatása, beleegyezése nélkül, nem vett részt a kormányzati politika alakításában. A konszolidációs politika így Bethlen István és nem Horthy Miklós politikája volt: az irányt nem a kormányzó szabta meg (Bethlen kinevezését és a kormányzói bizalmat leszámítva), viszont maximálisan támogatta a miniszterelnöke által megszabott utat. A Horthy-kultusz leggyakrabban használt metaforája szerint Horthy volt a nemzet „erős" kezű kormányosa, aki a „viharos tenger", a „sziklák" és „örvények" ellenére is határozottan, céltudatosan vezeti a „boldogabb jövő" felé a magyarságot.[53] A Budapesti Hírlap minderről ezt írta a kormányzóválasztás nyolcadik évfordulóján: „Azóta [1920. március 1. óta] rendkívüli megpróbáltatásokon mentünk keresztül és hogy elsimultak a nagy válságok és visszaszorítattak a sötét kísértések, ezt annak a szilárd kéznek köszönhetjük, amely a kormány kerekét forgatta."[54] Mindezt a valósághoz igazítva megállapíthatjuk, hogy az ország kormányát Horthy bizalmából Bethlen István fogta, így sokkal inkább ő tekinthető az ország „kormányosának". A kormányzó ugyan minden lehetőséggel rendelkezett Bethlen leváltására, azaz az irány korrigálására, ám Horthy ezzel nem élt.[55] Az is tény, hogy az

[51] Az Est 1928. március 1., 1.
[52] 8 Órai Újság 1928. március 1., 1.
[53] Lásd például Nemzeti Újság 1930. március 1., 1.
[54] Budapesti Hírlap 1928. június 17., 1.
[55] Romsics: *Bethlen István,* 329–331.

ország konszolidálására a korszak politikai rendszerében a hatalom forrásának számító kormányzó támogatása nélkül semmiképpen sem kerülhetett volna sor. Horthy Miklós érdemeiről tehát nyugodtan lehet beszélni, de még így is egyértelműen túlzás az „országépítő" kormányzó képe, amely az évfordulókon elhangzott beszédekben, a sajtóban, különféle propagandakiadványokban megtalálható volt, sőt 1930-ban erről törvényt is hozott az országgyűlés. A kultusz természete szempontjából viszont ez az interpretáció volt az egyetlen elfogadható valóságértelmezés: a politikai közösség életében végbement bárminemű kedvező változás, előrelépés ugyanis kizárólag a vezér sikereként mutatható be, miután a vágyott állapot elérését egyedül vele tartják elérhetőnek, ráadásul az alkalmasságát folyamatosan, újból és újból igazolni kell.[56] A kormányzó „bölcsességének"[57] tulajdonított „országépítés", a kultikus interpretáció szerint tehát a vágyott jövő, a revízió felé vezető út meghatározó állomása volt: Horthy „hazánkat a feltámadás és fokozatos fejlődés útján a szebb jövőnk felé vezeti".[58] Horthy Miklós megjelenése a magyar történelemben a propaganda beállítása fényében egy új, egy „keresztény" és „nemzeti" korszak kezdetét jelentette.[59] Egy olyan korszakét, amely az azt megelőző időszak minden „bűnétől" mentes, így a „megújult" magyarság a megfelelő vezetés mellett képes lehet eljutni a „szebb jövő" állapotába.[60] A szimbolikus kezdet motívuma szerint Horthyval „kezdődik a nemzet tragédiájának mélypontján a felemelkedés és az újjászületés".[61]

A leírtak alapján nem meglepő, hogy a kultikus kijelentések szerint az eddig elért eredményekért a magyar nemzet egésze „hálás" a kormányzónak. Ezt a „hálát" leggyakrabban úgy fejezték ki a napilapok tudósításai, hogy az adott évfordulón „ünnepre ébredt ma reggel az ország", azt a napot „megünnepelte az egész ország", „az egész társadalom ünnepel". Nem volt szokatlan az olyan megfogalmazás sem, miszerint „ma minden igaz magyarnak szíve az államfő felé" fordul, és „a hűséges szívek dobbanása egyetlen imádságba forr össze".[62] A „minden igaz magyar" és az ehhez hasonló kijelentések a már említett csoporthatár kijelöléséhez járultak hozzá: csak azok lehetnek a magyar nemzet „tisztességes" és „becsületes" tagjai, akik részt vesznek a kormányzó ünneplésében, a vezér előtti hódolatban. A fenti idézetek – ezen túlmenően – azt is kifejezték, hogy a vezér és a követői, a nemzet között szétszakíthatatlan kötelék létezik. A vezért tehát minden egyes magyar követi, mögötte mindenki felsorakozik, kivéve azo-

[56] E. A. Rees: *Leader Cults. Varieties, Preconditions and Functions = The Leader Cult in Communist Dictatorships. Stalin and the Eastern Bloc,* szerk. Balázs Apor – Jan C. Behrends – Polly Jones – E. A. Rees, Palgrave MacMillan, London 2004, 14.

[57] 8 Órai Újság 1928. június 19., 1; Budapesti Hírlap 1928. december 6., 1; Új Nemzedék 1927. december 6., 5.

[58] 8 Órai Újság 1928. december 6., 1. Vö. Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat,* Kalligram, Pozsony, 2009, 225–226.

[59] Turbucz: *A Horthy-kultusz kezdetei,* 176–177.

[60] Budapesti Hírlap 1929. november 16., 1; 8 Órai Újság 1929. november 16., 1.

[61] Nemzeti Újság 1928. június 17., 1.

[62] 8 Órai Újság 1928. június 19., 5; Nemzeti Újság 1928. június 17., 1 és december 6., 1; Budapesti Hírlap 1928. december 6., 6.

kat, akik magatartásukból kifolyólag kiléptek a magyar nemzet közösségéből. Eszerint a magyarság „híven követte a kormányzó bölcs útmutatását a szenvedés napjaiban és követi most a gyógyulás és erősödés idején”.[63] Ez az üzenet Horthy születés- és névnapjain egy speciális, kifejezetten ehhez a két naphoz kapcsolódó formában is kifejezést nyert, e napokat ugyanis egyre rendszeresebben állította be a propaganda a nemzet bensőséges ünnepeiként.[64] Annak ellenére, hogy a kultikus apamodell már 1919-ben megjelent, a ’20-as évek második felében nem képezte a születés- és névnapi méltatások részét, azaz a propaganda még nem a nemzet „bensőséges családi ünnep”-eként értékelte június 18-át és december 6-át, a jelentőségüket nem ily módon érzékeltette és hangsúlyozta. Megtehette volna, miután már jó ideje rendelkezésre állt a vezérkép ehhez szükséges eleme.[65] Mint az alábbi versben is olvasható, a „Horthy apánk” motívuma ekkoriban is előkerült, igaz, meglehetősen ritkán.

A kormányzóválasztás nyolcadik évfordulóján jelent meg a Budapesti Hírlapban báró Wlassics Tibor verse. Ez a néhány sor jól foglalja össze a kormányzóról kialakított és a kultuszépítés különféle technikáin keresztül az 1920-as évek második felében közvetített kép főbb elemeit.

Nemes kormányzó, hatalmas urunk!
Imával ejtjük ma dicső neved,
Nyolc éve van már, hogy a te kezed
Vezeti ezt az árva nemzetet.

Amikor eljöttél, zúgott a vad ár,
Bölcs erélyeddel megfékezted azt,
Te, Magyarhonnak áldása valál,
Új éltet adtál, hoztál szent vigaszt.

Jöttek a gonosz béke évei,
Te ügyeltél a javaink felett,
Állami létünk gondját viseléd,
Szereztél nekünk nagy becsületet.

Atyai szíved vigyázott reánk,
Ébren őrködött ádáz ellenen,
Érted szól Égbe ma buzgó imánk,
Őrködj tovább a magyar nemzeten!

Vezess tovább, kormányozd nemzeted,
Mely féltő hittel tekint fel Reád,
Ős magyar lelked, fennkölt szellemed
Lássa boldognak a magyar hazát.[66]

A média közvetítő szerepe

A húszas évek Magyarországán az írott sajtó, a rádió és a néma, majd hangos filmhíradók sorolhatók a tömegkommunikációs eszközök közé. Közülük egyértelműen az írott sajtó tekinthető a legfontosabb közvélemény-formáló eszköznek.[67]

A korszak plurális sajtóéletének köszönhetően az egyes lapok politikai orientációi és a politikai kérdésekben megfogalmazott álláspontjaik között voltak különbségek, melyek a Horthy-kultusz esetében is kimutathatók. A kutatáshoz felhasznált napilapokat igyekeztem reprezentatív módon kiválasztani: a Központi Sajtóvállalat két lapját, az *Új Nemzedéket* és a *Nemzeti Újságot*; a konzervatív szellemiségű *Budapesti Hírlapot* és a *8 Órai Újságot*; a polgári liberális irányultságú, de eltérő nézőpontoknak is helyet adó lapok közül a *Pesti Naplót*, a *Pesti Hírlapot*, *Az Estet*, az *Esti Kurírt* és az *Újságot*; valamint a szociáldemokrata *Népszavát* néztem át.[68] Az újságokban megjelent cikkek két csoportra oszthatók. A közvetett kultuszépítés alatt az évfordulós rendezvényekről történő beszámolók értendők. A közvetlen kultuszépítés ezzel szemben nem mások kultikus kijelentéseinek a közvetítését jelentette, ide vezércikkek, méltatások, életrajzi összefoglalók sorolhatók. A napilapok között külön kategóriát jelentett a Népszava, amely az évfordulókról nem tájékoztatta olvasóit, és értelemszerűen méltatásokat sem közölt. A többi napilap az évtized második felében részt vett a Horthy-kultusz építésében, közvetett és közvetlen módon is: a két típusba sorolt cikkek száma terén kimutatható némi növekedés. Ez az emelkedés nem volt minden évforduló és napilap esetében egyenletes, illetve törvényszerű: példának okáért a kormányzó hatvanadik születésnapján megugrott a publikált cikkek száma. Az átnézett lapokban június 18. környékén 1928-ban 24 cikk jelent meg, míg 1927-ben csak 12, és 1929-ben 15. A lapok közötti különbséget jelzi az is, hogy az Esti Kurír és az Újság 1928-ban, a korábbi évek gyakorlatának megfelelően, ekkor sem közölt ünnepi méltatást. A sajtó az említett kivételek ellenére is egyre nagyobb szerepet játszott a Horthy-kép terjesztésében. Kérdés, hogy mindez kikhez jutott el. Sipos Balázsnak a korszak médiafogyasztására vonatkozó becslése szerint 1930 körül a vidéki lakosság kb. 20-30 százaléka olvasta naponta az országosnak tekinthető napilapokat. Budapesten az alacsonyabb társadalmi státuszúak (munkások, háztartási alkalmazottak) 35-45 százaléka, míg például szellemi munkásoknak vélhetőleg több mint fele járatott ilyeneket.[69] Az egyes lapok olvasottságáról nincs becslés. A további tömegkommunikációs eszközökre is utalva, a Magyar Rádió 1925. november 30-án kezdte meg a rendszeres műsorsugárzást.[70] Szintén Sipos becslése szerint

[67] HÁMORI Péter: *Kísérlet egy „propagandaminisztérium" létrehozására Magyarországon,* Századok 1997/2., 353–354.

[68] Vö. SIPOS Balázs: *A politikai újságírás mint hivatás. Nyilvánosság, polgári sajtó és a hírlapírók a Horthy-korszak első felében,* Napvilág, Budapest, 2004, 106.

[69] SIPOS Balázs: *Média, medialitás és a külpolitikai gondolkodás alakulása = Magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században,* szerk. Pritz Pál, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2006, 134–136, 147. Lásd még HÁMORI: *I. m.,* 353, 369.

[70] ORMOS Mária: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. Polkoljárás a médiában és a politikában (1919–1941),* I., PolgART, Budapest, 2000, 138.

1930-ban Budapesten tíz háztartás közül négy rendelkezett rádiókészülékkel. Vidéken csak minden tizedik.[71] A filmhíradók kötelező vetítését Kozma Miklós 1925 őszén érte el.[72] A moziba járók számát azonban nem ismerjük.

A médiafogyasztók arányának megbecsülése azonban csak a kérdés egyik oldala. Ugyanis még ennél is nehezebb választ adni arra, hogy milyen volt a média fogyasztókra gyakorolt hatása. Mindenekelőtt nem tudjuk, hogy az újságolvasók minden cikket elolvastak-e. Értelemszerűen lényeges különbség van közöttük abban, hogy mennyire keltik fel az olvasók figyelmét: egy napilap első oldalain megjelentetett hosszabb méltatás és az apró betűs hírek közé elhelyezett rövid írás nehezen fejthetett ki azonos hatást. A rádióhallgatók esetében kérdéses, hogy a kormányzó kultuszát ápoló műsorokat mennyien hallgatták meg. S a sor természetesen folytatható lenne. Bizonytalan tehát a média hatékonyságának a megítélése. A médiahatás újabb elméletei szerint ráadásul nem is beszélhetünk automatikus hatásról, miszerint a tömegkommunikáció korlátlanul képes befolyásolni a média üzeneteit kritikátlanul befogadó embereket. Ezzel szemben, állítják az újabb megközelítések, az egyének személyes tapasztalataik, véleményük és környezetük alapján szelektálnak a média által közvetített üzenetekből, és ennek megfelelően dekódolják azokat.[73] A korszakban ráadásul nem készültek reprezentatív közvélemény-kutatások. Ehelyett a hangsúlyt sokkal inkább arra kell fektetni, hogy megvizsgáljuk az egyes médiumok kultuszépítésben betöltött szerepét, aktivitását, és az így közvetített vezérkép tartalmát. Végeredményben azt, hogy a magyar társadalom azon tagjai, akik személyesen nem lehettek jelen egy fővárosi vagy vidéki Horthy-ünnepélyen, a média közvetítésének köszönhetően részesévé válhattak-e a kultuszépítés eredményeképpen konstruált közösségnek.

Összegzés

A Horthy-kultusz főbb ünnepeinek áttekintése után megállapítható, hogy a kultuszépítés folyamatában játszott szerepük a vizsgált időszakban fokozatosan nőtt. Ennek oka a kormányzó vezérkultuszának állami szintre emelésében keresendő. Egy évekig tartó folyamat eredményeképpen – az egyes évfordulók esetében eltérő időpontokban – alakultak ki az évről évre, egyre rendszeresebb formában ismétlődő ritualizált cselekvések. A kultusz történetében mindez lényeges változásként értékelhető. A húszas évek első felében a radikális jobboldal kultuszteremtő tevékenységét ugyanis a rendszertelenség és a kialakulatlanság jellemezte, sőt végeredményben a kormányzó vidéki útjai tekinthetők az egyetlen, stabil keretek között működő ritualizált imázsépítő tevékenységnek.

[71] SIPOS: *Média, medialitás és a külpolitikai gondolkodás alakulása,* 135.
[72] ORMOS: *I. m.,* 143–144.
[73] ANGELUSZ Róbert: *Kommunikáló társadalom,* Gondolat, Budapest, 1983, 86, 89–94, 98–102; Denis MCQUAIL: *A tömegkommunikáció elmélete,* Osiris, Budapest, 2003, 359–369.

A rendszertelenség mértéke 1925 után fokozatosan mérséklődött, miután megjelentek a kultusz stabilnak tekinthető rítusai, amelyek alapjaiban határozták meg a kultuszépítés jövőbeli kereteit. A rítusok egyre szilárdabbá váltak, míg a média kultuszépítő szerepe erősödött.

Kövezik a Rákóczi utat (1930)